

РЕТОРСІЇ ТА САНКЦІЇ ЯК ВИДИ МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

RETORTS AND SANCTIONS AS TYPES OF INTERNATIONAL RESPONSIBILITY IN PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Корнєва П.М., к.ю.н.,

старша викладачка кафедри міжнародного приватного права та порівняльного правознавства
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Атаманчук Ю.І., студентка II курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Феньків В.В., студентка II курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті визначено інститут взаємності в аспекті приватного права, який ґрунтується на принципі рівноправності всіх країн, закріпленого в доктрині міжнародного права. Наведено нормативно-правові акти українського законодавства в яких знаходить вираження ця норма. Вказано механізм, який, в разі порушення прав чи зобов'язань суб'єктами міжнародного права, регулює відносини між ними, а також контрзаходи, які застосовує держава в межах його функціонування.

На основі цього в статті представлено різні підходи, які існують між науковцями щодо співвідношення понять «санкції» та «реторсії» як основних видів міжнародно-правової відповідальності. Наголошено на важливості їх відокремлення як самостійних, а не підпорядкованих один одному інститутів. Розглянуто реторсії як один із найбільш застосовуваних заходів примусового впливу. Щодо його практичного втілення – то це, як правило, дії, які є тотожними або подібними до вчинених іноземною державою недружніх актів. Посилаючись на законодавство, для кращого розуміння зазначено основні різновиди реторсії як контрзаходу, а також представлено її головну мету.

Подібним чином проводиться комплексний аналіз санкцій. Акцентовано увагу на їх основні особливості в сучасних умовах, а саме посилення політичного та економічного тиску держав проти країн, які здійснюють агресію. Окреслено підстави для застосування санкцій. Враховуючи сучасні виклики та загрози, які виникають у зв'язку з агресією РФ проти України, наголошено на необхідності застосування таких контрзаходів для припинення відповідних дій. На основі цього, приділяється окрема увага аналізу генези та сучасного стану санкцій, як одного з засобів захисту Україною своїх інтересів. Підведено підсумки санкцій за 2014–2021 рр. на прикладі статистики з торгівлі за ці роки. Виділено основні санкції із сфери міжнародного приватного права за 2022 рік. Врешті наголошено на подальшій актуальності вивчення механізмів удосконалення та покращення ефективності запроваджених контрзаходів.

Ключові слова: взаємність, контрзаходи, реторсія, санкції, міжнародна відповідальність.

The article defines the institute of reciprocity in the aspect of private law, which is based on the principle of equality of all countries enshrined in the doctrine of international law. The author provides the legal acts of Ukrainian legislation in which this norm is expressed. The author indicates the mechanism which, in case of violation of rights or obligations by subjects of international law, regulates relations between them, as well as the countermeasures applied by the State within the framework of its functioning.

Based on this, the article presents different approaches that exist among scholars regarding the correlation of the concepts of «sanctions» and «retorsions» as the main types of international legal responsibility. The author emphasizes the importance of their separation as independent rather than subordinate institutions. The author considers retorsions as one of the most commonly used measures of coercive influence. As for its practical implementation, these are, as a rule, actions which are identical or similar to unfriendly acts committed by a foreign state. Referring to the legislation, the main types of retorsion as a countermeasure are outlined for better understanding, and its main purpose is presented.

Similarly, a comprehensive analysis of sanctions is carried out. Attention is focused on their main features in the current environment, namely, the increased political and economic pressure of states against countries that commit aggression. The grounds for imposing sanctions are outlined. Given the current challenges and threats arising from Russia's aggression against Ukraine, the author emphasizes the need to apply such countermeasures to stop the relevant actions. Based on this, special attention is paid to the analysis of the genesis and current state of sanctions as a means of protecting Ukraine's interests. The author summarizes the results of sanctions for 2014–2021 on the example of trade statistics for these years. The main sanctions from the field of private international law for 2022 are highlighted. Finally, the author emphasizes the continued relevance of studying the mechanisms for improving and enhancing the effectiveness of the countermeasures introduced.

Key words: reciprocity, countermeasures, retorts, sanctions, international responsibility.

Постановка проблеми. Проблема визначення поняття заходів примусового характеру як інституту міжнародної відповідальності набуває все більш гострого характеру у зв'язку з розвитком як зовнішньополітичних, так і зовнішньоекономічних відносин. В сьогочасних умовах бачимо порушення фундаментальних принципів мирного співіснування та взаємодносин і більш нагальною стає потреба в регламентації та розмежуванні контрзаходів на нормативному та науковому рівнях.

Мета. Провести аналіз основних видів інституту міжнародної відповідальності: реторсій та санкцій. Розглянути запроваджені Україною контрзаходи в міжнародній приватно-правовій сфері, що впроваджуються з 2014 року.

Стан дослідження. Досліджуваній тематиці присвячені роботи науковців Василенка В.А., Кравчука Р.В., Малишевої Ю.В., Тасліцького Г.І.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку суспільства держави активно прагнуть до нала-

годження зв'язків між собою, розвитку економічних та інших відносин. В доктрині міжнародного права закріплюється принцип рівноправності всіх країн, на чому в більшості випадків і ґрунтується інститут взаємності. Це принцип, який є фундаментальним як в публічному, так і в приватному праві. Хоч і вважається, що взаємність у міжнародному приватному праві є похідною, але ми вважаємо, що не менш важливою, адже вона стосується норм процесуального та матеріального права. Загалом цей інститут являє собою надання певних прав фізичним та юридичним особам іноземних держав, якщо остання закріпить відповідний обсяг прав за особами попередньої. Зазвичай це передбачається внутрішнім законодавством або міжнародними договорами країн.

Стосовно України, то ця норма знаходить своє вираження перш за все в Законі України «Про міжнародне приватне право» в статті 11 ч. 1 та 2, де зазначається, що суд чи інший орган застосовує право іноземної держави неза-

лежно від того, чи застосовується у відповідній іноземній державі до подібних правовідносин право України, крім випадків, якщо застосування права іноземної держави на засадах взаємності передбачене законом України або міжнародним договором України; якщо застосування права іноземної держави залежить від взаємності, вважається, що вона існує, оскільки не доведено інше [2]. Згідно із статтею 29¹ Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»: у разі якщо інші держави, митні союзи або економічні угруповання здійснюють дружні дії щодо реалізації законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України – встановлюють тарифні пільги (тарифні преференції) у вигляді звільнення від оподаткування ввізним митом, зниження ставок ввізного мита або встановлення тарифних квот, інші заходи, передбачені законами та міжнародними договорами України, – у відповідь на такі дії можуть застосовуватися аналогічні заходи [3]. Також можна спостерігати закріплення даного положення на рівні багатьох міжнародних договорів, наприклад у договорі між Україною та Латвійською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах в статті 1 йдеться про те, що громадяни однієї Договірної Сторони користуються на території другої Договірної Сторони стосовно своїх особистих та майнових прав таким самим правовим захистом, як і громадяни цієї Договірної Сторони, це відноситься також і до юридичних осіб, які створені відповідно до законодавства однієї з Договірних Сторін [4].

Такі засади національного режиму насамперед ґрунтуються на статті 26 Основного закону, яка вказує, що іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [1]. Було б неправильним не зазначити також статтю 22 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», в якій зазначається, що іноземці і особи без громадянства мають право на звернення до суду та до інших державних органів для захисту їх особистих, майнових та інших прав [5].

Розділ XI Цивільного процесуального кодексу присвячено процесуальним правам юридичних осіб. Згідно з ч. 2 ст. 496 іноземні особи мають процесуальні права та обов'язки нарівні з фізичними і юридичними особами України, крім випадків, передбачених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [6].

Вищесказаний національний режим у судовому провадженні є безумовним. Це означає, що суд, як правило, не повинен ставити в кожному окремому випадку питання про наявність взаємності, тобто не повинен з'ясовувати в процесі конкретної справи, чи передбачено законодавством іноземної держави рівнозначні права для фізичних та юридичних осіб України [7, с. 188]. Проте, якщо іноземна держава обмежує цивільні права фізичних чи юридичних осіб, внутрішнє законодавство може встановити спеціальні обмеження до фізичних та юридичних осіб цієї держави. Таким чином, механізмом, який регулює вищесказані порушення є інститут міжнародної відповідальності, що в свою чергу передбачає застосування контрзаходів, найвідомішими з яких є санкції та реторсії. Відповідно до статті 33 Статуту ООН сторони, які беруть участь в будь-якій суперечці, продовження якої могло б загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки, повинні насамперед намагатися вирішити суперечку шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або угод чи іншими мирними засобами

за своїм вибором [8]. Але на практиці, на жаль, не завжди ці заходи є достатніми для вирішення суперечностей. В такому випадку виділяють різні види міжнародно-правової відповідальності, але найпоширенішими є згадані реторсії та санкції. Немає точної наукової чи законодавчої регламентації вказаних інститутів, що ускладнює їх застосування на практиці. Розмежовуючи ці поняття, науковці поділяються на 2 когорти: одні вважають, що кожен вид є самостійним, інші, що реторсія є формою санкцій. Не можемо погодитися з другим підходом, адже, як показує практика, санкції можуть бути застосовані лише тоді, коли стало неможливим мирне врегулювання спору чи конфлікту та підтримки чи відновлення міжнародного миру та безпеки [9].

Загальновизнаним є те, що реторсії – заходи примусового впливу у відповідь на недружні дії іншої держави. В тому разі, коли відповідна держава скасує вищесказані обмеження, відповідно до законодавства України повинна зробити аналогічне. Щодо видів цього контрзаходу, то наприклад в статті 29 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» йдеться, що якщо інші держави, митні союзи або економічні угруповання обмежують реалізацію законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України, у відповідь на такі дії можуть застосовуватися адекватні заходи, якими згідно до ч. 3 вищезгаданої статті є: застосування повної заборони (повного ембарго) на торгівлю; застосування часткової заборони (часткового ембарго) на торгівлю; позбавлення режиму найбільшого сприяння або пільгового спеціального режиму; запровадження спеціального мита; запровадження режиму ліцензування зовнішньоекономічних операцій; інші заходи, передбачені законами та міжнародними договорами України [3].

Мета реторсій – домогтися відміни дискримінаційних заходів, що запроваджені в іноземній державі стосовно вітчизняних суб'єктів [10, с. 15]. Тобто це ті недружні дії, які безумовно можуть завдати шкоди державі, проте здебільшого вони є законними (в окремих випадках і незаконними) і здійснюються у відповідь на попередню дію іншої держави. Як правило, щодо того які дії варто вважати «недружніми», то здебільшого держави самі встановлюють перелік таких вчинків з боку інших сторін. Наприклад, МЗС України було зроблено заяву в 2021 році щодо засудження проведення РФ всеросійського перепису населення на території тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим та м. Севастополь. Вказується, що проведення перепису на тимчасово окупованій території є недружнім актом щодо нашої держави, і ми залишаємо за собою право застосування реторсій [11]. Зазвичай реторсії повинні бути пропорційними діям, які викликали такі обмеження і, як правило, вони є тотожними або подібними до вчинених іноземною державою недружніх актів.

Стосовно визначення поняття санкції, то Василенко В.А. у своїй праці «Міжнародно-правові санкції» зазначає, що «...міжнародно-правові санкції – це дозволені міжнародним правом і які володіють процесуальним характером примусові заходи, котрі застосовуються суб'єктами міжнародного права для охорони і підтримки міжнародного правопорядку в разі, якщо суб'єкт-правопорушник відмовляється припинити міжнародне правопорушення, відновити права потерпілих суб'єктів і (або) добровільно виконати зобов'язання, що випливають з його міжнародно-правової відповідальності» [12, с. 23]. Інша вчена Малишева Ю.В. надає наступне визначення: «...міжнародно-правові санкції – це такі виняткові односторонні, колективні правомірні примусові заходи, що застосовуються міжнародними міжурядовими організаціями до держав, які порушують норми міжнародного права, з метою змусити порушника припинити міжнародне правопорушення та виконати покладені правовідносинами відповідальності зобов'язання, за умови коли делінквент добро-

вільно відмовляється відшкодувати шкоду і тільки після вичерпання мирних засобів розв'язання спору» [13, с. 53].

Загалом ми погоджуємось з ними і хочемо виділити вужче формулювання санкції – це дії (багатосторонні чи односторонні) проти країни, яка є порушником міжнародного права, спрямовані на те, щоб змусити цю державу до взаємного дотримання закону.

Безумовно, поняття санкції і реторсії переплітаються між собою, а в деяких випадках провести межу між ними є неможливо. Основною метою вказаних контрзаходів є спонукання правопорушника виконати свої зобов'язання, що витікають зі скоєння міжнародно-протиправного діяння. Такі заходи мають характер покарання [14, с. 171]. Реторсія є контрзаходом при порушенні принципу взаємності у міжнародному приватному праві. Але досить часто такі заходи застосовують як відповідь на порушення норм міжнародного права, так як і санкції. Проте ми вважаємо, що як ототожнювати, так і підпорядковувати один одному ці поняття не є доречним. На наше переконання, санкції – це більш глобальний і комплексний захід, який застосовується в крайніх випадках як в міжнародному публічному праві так і в приватному: 1) коли вичерпані інші дипломатичні шляхи врегулювання міжнародних спорів; 2) як примусовий захід для послаблення країн-злочинців та агресорів для відновлення міжнародного миру та безпеки і як вимога – змінити політику. Основними особливостями санкцій в сучасних умовах є посилення політичного та економічного тиску країн проти країн, які здійснюють агресію [9].

Згідно з статтею 3 Закону України «Про санкції» можна виділити основні підстави та умови якими керується наша держава для застосування санкцій, ними є: 1) дії іноземної держави, іноземної юридичної чи фізичної особи, інших суб'єктів, які створюють реальні та/або потенційні загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України, сприяють терористичній діяльності та/або порушують права і свободи людини і громадянина, інтереси суспільства та держави, призводять до окупації території, експропріації чи обмеження права власності, завдання майнових втрат, створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод; 2) резолюції Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй; 3) рішення та регламенти Ради Європейського Союзу; 4) факти порушень Загальної декларації прав людини, Статуту Організації Об'єднаних Націй; 5) також підставою є вчинення іноземною державою, іноземною юридичною особою, юридичною особою, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземцем, особою без громадянства, а також суб'єктами, які здійснюють терористичну діяльність, інших дій, значених вище, стосовно іноземної держави, громадян чи юридичних осіб останньої [15].

Не викликає сумніву те, що сьогодні, як ніколи, є необхідним збільшення тиску на рф і з боку України, і з боку іноземних держав щодо впровадження контрзаходів і покладення на країну-порушника обов'язків щодо ліквідації наслідків шкоди, спричиненої нашої державі.

Вважаємо за потрібне навести приклади санкцій, адже в сьогоднішніх реаліях, Україна змушена вдатися до використання контрзаходів проти рф з метою примусити припинити збройну агресію. Починаючи з 2014 року Україна застосувала ряд санкцій, тож розглянемо ті, що торкаються міжнародного приватного права. Насамперед потрібно наголосити, що було прийнято вищезгаданий Закон України «Про санкції» від 14 серпня 2014 року № 1644-VII, а також з ціллю запровадження юридичного підґрунтя для економічної діяльності на тимчасово окупованій території Закон України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економіч-

ної діяльності на тимчасово окупованій території України» від 12 серпня 2014 року № 1636-VII (станом на сьогодні втратив чинність). Проте саме санкції розпочались лише з 16 вересня 2015 року указом Президента України № 549/2015 було введено в дію рішення РНБО «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» згідно з ним до деяких фізичних та юридичних осіб були застосовані такі види обмежувальних заходів: 1) блокування активів – тимчасове обмеження права особи користуватися та розпоряджатися належним їй майном; 2) запобігання виведенню капіталів за межі України; 3) зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань; 4) обмеження торговельних операцій; 5) анулювання або зупинення ліцензій та інших дозволів, одержання (наявність) яких є умовою для здійснення певного виду діяльності [16]. Саме ж рішення було скасовано на підставі Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28.04.2017 р. [17]. Порівнюючи їх, можна побачити, що види заходів не змінились, різниця полягає лиш в особах до яких застосовано ці санкції.

Також вважаєм за необхідне зазначити, що з прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року «Про обмеження поставок окремих товарів (робіт, послуг) з тимчасово окупованої території на іншу територію України та/або з іншої території України на тимчасово окуповану територію» було введено в дію обмеження на поставки з тимчасово окупованих територій. Однак, як бачимо, положення Постанови не стосуються санкцій саме щодо російської федерації. Заборону на ввезення товарів з росії встановлено Постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1147 «Про заборону ввезення на митну територію України товарів, що походять з російської федерації». Вищезазначена Постанова забороняє ввезення на митну територію України товарів, що походять з рф лише за переліком згідно з додатком [12, с. 86]. Це стало першим рішенням уряду в межах реалізації ст. 29 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність», яка передбачає заходи України у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії щодо України, що застосовуються державою, визнаною Верховною Радою України державою-агресором та/або державою-окупантом. Протягом 2016–2019 рр. перелік товарів походженням з РФ, заборонених до ввезення на територію України, постійно розширювався, але найбільш резонансними стали зміни до цієї постанови саме у 2019 р., які є найбільш об'ємними та торкаються великої кількості імпортерів не лише з росії, але й з інших країн [18].

Зазначені раніше норми також стосувались ще одного заходу з боку України щодо товарів походженням з рф – це встановлення спеціального мита відповідно до Постанови КМУ № 624, яка була прийнята 17 липня 2019 р. та набула чинності 01 серпня 2019 р. (хоча зараз вона не є чинною, на підставі Постанови КМУ № 719 від 17.08.2020). Загалом спеціальне мито є особливим видом мита, яке встановлюється: 1) як засіб захисту національного товаровиробника, у разі наявності зростаючого імпорту товарів в Україну в обсягах та/або за таких умов, що їх ввезення заподіє або створює загрозу заподіяння значної шкоди національному товаровиробнику, таке спеціальне мито може встановлювати Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі за результатами спеціального розслідування, що проводиться відповідно до угоди СОТ; 2) як захід у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів та економічних угруповань, які обмежують реалізацію законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України, таке спеціальне мито не передбачене угодами СОТ та застосовується за результатом розслідування щодо вчинення недружніх або дискримінаційних дій, переважно до держав, що не є членами СОТ. На практиці таке спеціальне мито застосовувалось Україною раніше лише до Республіки Білорусь

(яка не є членом СОТ). І саме тому використання такого інструмента проти країни-члена СОТ є прецедентом для Києва [19].

Одне з рішень РНБО, що запроваджує санкції проти російської федерації за збройну агресію проти України – «Про застосування, скасування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)». Загалом дане рішення запроваджує санкції щодо близько 848 фізичних та 294 юридичних осіб [20]. Також є дивним те, що Закон України «Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією» був прийнятий лише 6 грудня 2018 року, а сам договір припинив діяти відповідно до закону з 1 квітня 2019 р. – аж через 5 років після початку конфлікту, що є досить довгим проміжком часу.

Безумовно, з початком повномасштабного вторгнення країни-агресора будь-які торговельні відносини припинились, про що зазначимо пізніше, але виникає питання: який результат санкцій 2014–2021 років? Аналізуючи дані норми, вважаємо за потрібне наголосити на статистиці торгівлі за ці роки. Повертаючись у 2014 рік, незважаючи на анексію Криму та початок війни на Донбасі, Україна експортувала до росії товарів на 9,8 млрд доларів – на 33,7% менше, ніж роком раніше, а обсяг імпорту становив 12,7 млрд доларів – скорочення на 45%. Подальші роки відбувалось подібне зменшення, але в 2021 році, який передував повномасштабній війні, обсяги торгівлі зросли порівняно з 2020 роком, тоді Україна продала росії продукції на 2,7 млрд доларів (-16,6%), купила – на 4,5 млрд (-35%), а в наступному експортувала до рф товарів на 3,4 млрд доларів (+26,2%), а імпортувала – на 6,1 млрд (+33,9%) [21].

Розглядаючи ситуацію з 2022 року, Постановою Кабміну від 03.03.2022 р. «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації» було встановлено цілий ряд обмежень громадян та юридичних осіб рф в Україні. Наприклад заборонено: 1) виконання, у тому числі в примусовому порядку, грошових та інших зобов'язань кредиторами – це і надання чи отримання послуг, купівля-продаж товарів, надання-отримання позик і т.д.; 2) відчуження, передачу в заставу,

будь-які інші дії, які мають чи можуть мати наслідком відчуження нерухомого майна, цінних паперів тощо на користь осіб, пов'язаних з державою-агресором, крім набуття ними права власності на такі об'єкти на підставі рішення суду або свідчення про право на спадщину [22].

Ключовою санкцією із сфери міжнародного приватного права стала повна заборона імпорту російських товарів відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 426 від 9 квітня 2022 року «Про застосування заборони ввезення товарів з Російської Федерації». При цьому в ній зазначається, що товари, які переміщені територією рф транзитом, та товари, ввезені з неї, у тому числі походженням з третіх країн, можуть бути поміщені в митний режим імпорту, якщо їх ввезення в Україну здійснено до 24 лютого 2022 р. включно. Таким чином, на наше переконання, в подальшому актуальними є вивчення механізмів удосконалення та покращення ефективності запроваджених контрзаходів [23].

Ми обстоюємо досить радикальну позицію і вважаємо, що прийняття вищезазначених рішень раніше розірвало б більше зв'язків з державою-терористом ще на минулих етапах війни, але безумовним є те, що і зараз такі акти є доцільними та необхідними.

Висновок. В сучасних умовах відносини в суверенних країнах будуються на принципах взаємності. В тому разі, коли іноземні держави як суб'єкти міжнародного права порушують свої зобов'язання чи запроваджують певні обмеження для фізичних та юридичних осіб України, то вступить в дію інститут міжнародно-правової відповідальності. В статті розглянуто 2 види контрзаходів, таких як реторсії та санкції, що є найпоширенішими та актуальними в умовах сьогодення. Щодо різниці між цими механізмами примусового впливу, то ми вважаємо, що санкції є більш жорстким та ширшим за змістом заходом і використовуються в крайніх випадках під час мирного стану, і, на жаль, практика сьогодення доводить, що санкції є діями для послаблення країни-агресора. Також приклади наведених контрзаходів, що були запроваджені з 2014 року та з моменту невиправданого повномасштабного вторгнення з 24 лютого 2022 року вказують на доцільність та необхідність регламентації інституту міжнародної відповідальності як на доктринальному рівні, так і на законодавчому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 32. Ст. 422.
3. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення: 26.03.2023).
4. Договір між Україною та Латвійською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах : Договір, Міжнародний документ від 23 травня 1995 р. № 428_627 / Україна, Латвійська Республіка. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428_627#top (дата звернення: 26.03.2023).
5. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 27.03.2023).
6. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 27.03.2023).
7. Нестерцова-Собакарь О.В. Міжнародний цивільний процес. *Міжнародне приватне право* : конспект лекцій. Дніпро : Дніпропетровський держ. ун-т. внутр. справ, 2016. С. 180–210.
8. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду : редакція від 16 вересня 2005 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення 27.03.2023).
9. Соколовська О. М. Санкції як засіб зовнішньополітичного впливу. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2022. № 3(55). С. 82–86. URL: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/269556/265039> (дата звернення 29.03.2023).
10. Мироненко І.В. Міжнародне приватне право : навальний посібник. Київ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2013. 286 с.
11. Україна залишає за собою право на реторсії через російський перепис у Криму – МЗС. *Радіо Свобода* : веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraine-pereryps-u-krimu-mzs/31511158.html> (дата звернення: 31.03.2023).
12. Кравчук Р.В. Збройна агресія РФ проти України: проблеми міжнародно-правової відповідальності : магістерська робота. Київ : НаУ-КМА, 2020. 128 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b7afdc99-b479-41bc-9b3c-24bc782b1cc2/content> (дата звернення 31.03.2023).
13. Малишева Ю.В. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою Безпеки ООН : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2016. 253 с.
14. Теорія міжнародного права : навчально-методичний посібник / за ред. О.В. Бігняка. Херсон : НУ «ОЮА», 2020. 224 с.

15. Про санкції : Закон України від 14 серпня 2014 р. № 1644-VII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 31.03.2023).

16. Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) : Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 р. № n0014525-15 / Рада національної безпеки і оборони України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0014525-15#n2> (дата звернення: 01.04.2023).

17. Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) : Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 р. № n0004525-17 / Рада національної безпеки і оборони України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-17#Text> (дата звернення: 01.04.2023).

18. Тасліцький Г.І. Заборона імпорту товарів походженням з РФ як політична санкція держави Україна. *Юридична Газета online*. 2019. № 33-34 (687–688). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zovnishnoekonomichna-diyalnist/zaborona-importu-tovariv-pohodzhennyam-z-rf-uk-politichna-sankciya-derzhavi-ukrayina.html> (дата звернення: 01.04.2023).

19. Омельченко О.Л. Санкції версії 2.0: які можливості дадуть Україні нові обмеження проти РФ. *Європейська правда* : веб-сайт. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2019/05/16/7096226/> (дата звернення: 01.04.2023).

20. Про застосування, скасування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) : Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 березня 2019 р. № n0002525-19 / Рада національної безпеки і оборони України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002525-19#n2> (дата звернення: 01.04.2023).

21. Як Україна торгувала з росією до повномасштабної війни. *Слово і діло* : аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/01/11/infografika/ekonomika/uk-ukrayina-torhuvava-rosiyeyu-povnomasshtabnoyi-vijny> (дата звернення: 01.04.2023).

22. Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2022 р. № 187-2022-п / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.04.2023).

23. Про застосування заборони ввезення товарів з Російської Федерації : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 квітня 2022 р. № 426-2022-п / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.04.2023).